

De culturele revolutie en haar effecten

Henk A. Becker

1 Inleiding

De jaren zestig blijken effecten te hebben gehad die lang doorwerken. De wetenschappelijke belangstelling voor deze periode groeit, mede omdat wij langzamerhand met enige distantie op de turbulentie van toen kunnen terugkijken. Het is dan ook een goede gedachte van de redactie van de *Sociologische Gids* geweest om de historicus James Kennedy een discussiepaper te laten schrijven en vervolgens enkele sociale wetenschappers uit te nodigen op dit paper te reageren. Wat de historici betreft zijn de jaren zestig in ons land behalve door Kennedy onder andere ook door Righart onderzocht (1994; 1995). Bij de sociologen heeft Bertaux de levensgeschiedenissen van elitefiguren uit de Culturele Revolutie gereconstrueerd (1990). Bude verkende *Das Altern einer Generation*, waarbij hij vooral de frustraties van de ex-revolutionairen inventariseerde en interpreteerde (Bude 1995). In ons land schreef Hekma over *Kermis in Amsterdam of de cultuur van de seksuele revolutie* (1990: 103-120). Daarnaast hebben sociologen de protestgeneratie in het kader van vergelijkend onderzoek bestudeerd (o.a. Blossfeld en Becker 1990; Sanders en Becker 1994; Becker, Felling, Peters en Sanders 1995; Iedema, Becker en Sanders 1997). Ook politicologen (o.a. Inglehart 1977, 1990; Van Deth en Scarbrough 1995) hielden zich met de jaren zestig en hun gevolgen bezig. Demografen kijken onder andere naar de sterke daling van het geboortenniveau, die aan het eind van de jaren zestig optrad.

Zie ik het goed, dan behandelt James Kennedy in zijn artikel drie onderwerpen. Om te beginnen de opkomst van de tegencultuur in de jaren zestig. Ten tweede de inbreng van elites in dit proces. Ten derde de kloof tussen de betrokken generaties. Hij bekijkt de drie onderwerpen primair voor Nederland en de Verenigde Staten, met uitstapjes naar Frankrijk en Duitsland. Ik zal het artikel van Kennedy aan de hand van de drie onderwerpen nader bezien (par. 2). Na lezing van het artikel blijf ik met drie vragen zitten die ik achtereenvolgens nader bekijk (par. 3, 4 en 5). Ter afronding van het artikel volgen conclusies en een discussie (par. 6).

2 Nieuw Babylon

De opkomst van de tegencultuur is in 1968 door Theodore Roszak geschetst. Hij legt uit, hoe zijns inziens de botsing is verlopen tussen enerzijds de geestelijke bagage van de tegencultuur, gegrond op gemeenschapszin en ritueel, en anderzijds het rationalisme van de technologische maatschappij met zijn 'objectieve waarden' van efficiency en regelmaat. Het ontstaan van deze tegencultuur is een diffuus proces. Kennedy verklaart dit proces door het vanuit het begrip 'discours' te behandelen. Met instemming citeert hij Hunt, die stelt: '... the fabric of society is ideological manufactured through language and "discourse"'.

Ik kan mij hier heel wat bij voorstellen, want ik heb dit proces aan den lijve ondervonden. In 1968 te Utrecht benoemd tot hoogleraar in de sociologie, heb ik alle fasen van de universitaire revolutie mogen meemaken. Begin 1969 kreeg ik de tekst van een lezing onder ogen, waarin het studentenprotest werd geïnterpreteerd als een neo-romantische beweging, die sterke gelijkenissen vertoonde met soortgelijke bewegingen in de negentiende eeuw. Vanaf dat moment heb ik de turbulentie als neo-romantiek geïnterpreteerd en bejegend. Ik heb aangenomen, dat de beweging aan interne conflicten zou bezwijken. De jacobijnen zouden eerst de girondeinen liquideren, vervolgens in machteloze splintergroepjes uiteenspatten en uiteindelijk uitblussen (Becker 1992). Deze interpretatie heeft veel bijgedragen tot mijn zelfbehoud in de rumoerige jaren. Anderen hebben op soortgelijke wijze baat gehad bij informatie over de 'discours' rond gebeurtenissen in andere landen en bij ons. De informatie over de gang van zaken werd door de protesterenden op ruime schaal in publicaties ter beschikking gesteld (o.a. Regtien 1970; Cohn-Bendit en Cohn-Bendit 1970).

Gebeurtenissen en ontwikkelingen worden door een – vaak naamloos – persoon op proef van een aanduiding voorzien. Dat geldt ook voor de termen 'jaren zestig' en 'Culturele Revolutie'. De nieuwe aanduidingen maken daarna een soort groentijd door. Heel wat nieuwe termen lukt het niet om de ontgroening te overleven. Komt een term de groentijd wél door, dan volgt een lang proces van inburgeren.

De aanduiding 'de jaren zestig' heeft haar groentijd doorstaan. Daarbij gaat het niet precies om het decennium. Meestal staat deze aanduiding voor de periode 1960-1975. De aanduiding 'Culturele Revolutie' is eveneens ingeburgerd, waarbij zij alleen de naam gemeen heeft met ontwikkelingen in China onder Mao. De term staat voor het geheel van discontinue veranderingen, dat in het Westen tussen ongeveer 1960 en 1975 heeft plaatsgevonden en effecten op menselijk gedrag en maatschappelijke instituties heeft gehad. De term accentueert terecht, dat de culturele veranderingen uiteindelijk belangrijker zijn geweest dan de politieke (zie ook Becker 1992; Hobsbawm 1995; Righart 1995). Het gaat bij de Culturele Revolutie om het op de achtergrond raken van het burgerlijk leefpatroon en de opkomst van een onburgerlijke levensstijl, vernieuwingen in de kunst, het studentenprotest, de democratisering

ringsgolf binnen maar ook buiten de universiteiten, de opkomst van de vrouwenbeweging, de opkomst van de milieubeweging, en last but not least de opkomst van de homo- en lesbobewegingen.

Vele kenmerken van de tegencultuur drongen snel tot grote delen van de jeugdige bevolking door. Seks en samenwonen voor het huwelijk werden gemeengoed. Jonge mannen lieten hun haar groeien en verschenen zonder das. De aanduiding 'Mejuffrouw' verdween. Er waren echter ook gebruiken, die slechts door kleine groepen van jongeren werden geadopteerd. Het roken van marihuana, het meedoen aan sit-in's, het gaan leven in een commune. Het verschil tussen de grote groep van meelopers en de kleine harde kern is vanaf het begin duidelijk geweest. Ik geef een voorbeeld uit eigen ervaring. Terwijl bij de Sociale Faculteit in Utrecht het links-radicalisme zichtbaar domineerde, liep een paar honderd meter verderop bij Tandheelkunde het mannelijk deel van de studenten in correcte blazer. Maar wel met langere haren dan enkele jaren daarvoor.

Inmiddels zijn heel wat leden van de protestgeneratie hun herinneringen gaan opschrijven. De bundel *The 60's without apology* heeft de toon gezet (Sayres 1984). Na de omwenteling in Oost-Europa verscheen in ons land de bundel *Alles moest anders: het onvervulde verlangen van een linkse generatie* (Arian 1991). Analyses van niveau heb ik er te vergeefs in gezocht. Het zijn opvallend triviale terugblikjes geworden.

Inmiddels is de eerste terugblik van kinderen van hippie-ouders verschenen (Gunn 1995). Het boek *Regen* van Kirsty Gunn (geb. 1961) geeft de wanhoop van een tienermeisje weer dat moet leven temidden van ouders en andere volwassenen die vaag-idealistisch, stuurloos en alcoholisch door het leven glijden. De ouders laten de zorgen voor haar jongere broertje vrijwel geheel aan haar over, met fatale gevolgen. Deze roman zit vol suggesties van verbanden, die zich goed lenen voor uitwerking tot hypothesen. Daarop dient theorie gestuurd empirisch onderzoek te volgen. Ik noem enkele voorbeelden van interessante onderzoeksvragen. Heeft het antiautoritaire onderwijs uit de jaren zestig blijvende effecten gehad en in hoeverre gaat het daarbij om 'perverse effects'? In hoeverre hebben de 'permissive' vormen van opvoeding kinderen van toen tot zelfstandigheid dan wel ongestructureerdheid opgevoed (Becker 1997c)?

Kennedy beschrijft in zijn artikel opkomst, kortdurend voortbestaan en verdwijnen van de tegencultuur in Nederland en vergelijkt dit met ontwikkelingen in de Verenigde Staten, Frankrijk en Duitsland. Bij hem gaan historische analyse en persoonlijke herinneringen hand in hand. Misschien ligt het aan dat hand-in-hand gaan, dat bij Kennedy de feitelijke beelden domineren en de historische volgorde van de gebeurtenissen uit die jaren onderbelicht blijft. Mijn *eerste* nadere vraag naar aanleiding van het artikel is dan ook: waarom heeft hij geen aandacht geschonken aan tijdsverschillen en fasen in de Culturele Revolutie? Ik vermoed namelijk, dat het verdisconteren van de tijdsvolgorde tot een verdieping en nuancering van de historische analyse van de jaren zestig zou leiden.

Geen burgerlijke cultuur en geen tegencultuur zonder elites. De Culturele Revolutie was een zaak van artistieke elites, machtselites en intellectuele elites. Het verschil in aantallen leden tussen elites en meelopers is groot. In West-Duitsland kon de studentenoppositie in haar hoogtijdagen op niet meer dan 10.000 medestanders rekenen (Bude 1995). Ook in Nederland was slechts een betrekkelijk kleine kring van jongeren intensief bij de acties betrokken. Kennedy onderstreept dit in zijn artikel. De ontwikkeling van macht en gezag in Nederland in de jaren zestig en zeventig is uitvoerig door sociologen onderzocht. Dat brengt mij tot mijn *tweede* vraag aan Kennedy: waarom zijn in boek en artikel de empirische bronnen niet systematisch benut?

Vanaf het begin is de Culturele Revolutie als een opstand van een nieuwe generatie tegen de generatie van haar vaders gezien. Reich (1970) heeft dit beschreven als een botsing van Bewustzijn I (de vooroorlogse generatie), Bewustzijn II (de stille generatie) en Bewustzijn III (de protestgeneratie). Typisch voor Bewustzijn I was volgens hem een combinatie van onschuld, eigenbelang en oppervlakkigheid, die tot een vlucht voor verantwoordelijkheid leidde en hen blind maakte voor de ernst van de situatie. De leden van deze generatie wilden het hen omringende onrecht en de incompetentie en onbetrouwbaarheid van de politici niet zien en in die struisvogel-politiek slaagden zij volgens Reich maar al te goed. Typisch voor Bewustzijn II acht hij, dat het de misstanden wél zag. Deze generatie zocht de oplossingen in beperkte hervormingen: keurige, beheerste pogingen om verbeteringen aan de brengen, maar krampachtig binnen het raamwerk van de bestaande maatschappelijke orde. Bewustzijn II was reformistisch en meritocratisch. Hun gevoelens onderdrukten de leden van deze generatie, in plaats van ze te beleven en uit te leven. Maar dan Bewustzijn III! In de – onvertaalbare – retoriek van Reich:

'The foundation of Consciousness III is liberation. It comes into being the moment the individual frees himself from automatic acceptance of the imperatives of society and the false consciousness which society imposes. (...) The meaning of liberation is that the individual is free to build his own philosophy and values, his own lifestyle, and his own culture from a new beginning. Consciousness III rejects the whole concept of excellence and comparative merit that is so central to Consciousness II. III refuses to evaluate people by general standards, it refuses to classify people, or analyse them. Each person has his own individuality, not to be compared to anyone else.'

Vanaf het begin van de Culturele Revolutie hebben sociologen geprobeerd de veranderingen te beschrijven, verklaren en interpreteren. Vooral de studentenbeweging is op de voet gevolgd, met name door universitaire docenten (o.a. Lammers 1970; Peper en Wolters 1970; Ellemers 1981). Van hun kant hebben de politiek actieve studenten geprobeerd begrippen en referentiekaders aan geschriften van sociologen en filosofen te ontleen. De Frankfurter Schule bleek over een gedachtegoed te beschikken, dat zich goed leende voor het onder woorden brengen van hetgeen de

protesterende studenten bewoog en voor ogen stond. De verbale strijd tussen studenten en docenten is een duidelijk voorbeeld geweest van een discours zoals Kennedy die voor ogen staat. Onderwerpen als 'repressieve tolerantie' en Sachzwang evolueerden van denkbelden tot wapens in de strijd. Als decaan mocht ik leiding geven aan een faculteitsraad, waarvan de meerderheid op het standpunt stond: 'een slecht besluit, democratisch genomen, is altijd nog beter dan een goed besluit, dat ondemocratisch tot stand is gekomen'. Wie de twee delen van *Generation* leest, waarin de ontwikkelingen in Frankrijk tijdens de 'Tweede Franse Revolutie' zijn beschreven, beseft dat de conflicten in ons land uiteindelijk aan de kalme kant zijn gebleven (Hamon en Rotman 1987).

Kennedy kan zich in grote lijnen met bevindingen uit sociologisch generatie-onderzoek verenigen. Hij werkt echter ook met de begrippen 'modernity' en 'modernization'. Het gaat bij onderzoek naar generaties om discontinue veranderingen en hun effecten. Bij onderzoek naar modernisering gaat het om continue veranderingen en hun effecten. Kennedy maakt niet duidelijk, hoe hij de verhouding tussen deze twee verklaringen ziet.

Terecht merkt Kennedy op, dat vanaf het begin van een generatiekloof is gesproken. Daarbij mogen wij niet vergeten, dat tal van protesterende studenten conflicten met vertegenwoordigers van de heersende orde hadden, maar het goed met hun eigen ouders konden vinden. Analyses van tegenstellingen en conflicten tussen de protest-generatie en andere generaties bevestigen Kennedy's voorstelling van zaken (Becker en Hermkens 1993; Becker 1996; Becker 1997b).

Inmiddels is op ruime schaal onderzoek naar generaties verricht (overzicht: Becker 1997a, c). Er zijn theorieën uitgewerkt en reeds herhaaldelijk getoetst, die het ontstaan, voortbestaan, veranderen en verdwijnen van generaties proberen te verklaren. In dit researchprogramma is verder geprobeerd om het verklaren van effecten van discontinue veranderingen in één model te combineren met het verklaren van effecten van continue veranderingen. Kennedy laat dergelijke pogingen tot verklaren onbesproken. Daarmee ben ik bij mijn *derde* vraag aanbeland: waarom doet Kennedy in boek en artikel geen pogingen om antwoorden op waaromvragen te krijgen en waarom blijft het denken in termen van generaties losstaan van het denken in termen van moderniteit en modernisering?

3 De historische volgorde van de gebeurtenissen

In de Verenigde Staten vormt de strijd om de burgerrechten de eerste fase in de Culturele Revolutie (Schuyt 1972). De tweede fase, deels gedragen door dezelfde personen, brengt de academische revolutie, flowerpower en daarmee verbonden veranderingen (Schuyt 1972). Het ontstaan van de tweede fase kan ten dele uit het succes van de eerste worden verklaard. Als derde fase is de strijd tegen de oorlog in Vietnam te beschouwen (Schuyt 1972). De derde fase is mede door het succes van de

beide eerdere fasen van de grond gekomen. De fasen overlappen elkaar ten dele, doch daarmee verliezen zij hun identiteit niet.

In Nederland valt het ontstaan, voortbestaan en verdwijnen van Provo in de tijd grotendeels samen met de eerste fase van de veranderingen in de VS. Provo heeft veel aandacht gekregen, in eigen land maar ook in de VS. Toch is Provo primair een Nederlands gebeuren gebleven. Op eigen kracht had Provo in Nederland weinig invloed van langdurige aard kunnen uitoefenen. Provo was een activiteit van een relatief kleine, nogal elitaire en primair Amsterdamse kring. Leden van Provo hebben op vrijwel alle universiteiten lezingen over de denkbeelden van hun beweging gehouden. Deze lezingen hebben de komst en de signatuur van de Kritische Universiteit beïnvloed. Een invloed van betekenis op ontwikkelingen in de VS, Frankrijk of Duitsland heeft Provo nooit gehad. Op dit punt geef ik de gebroeders Cohn-Bendit gelijk, die stellen:

'All the *Provos* are, in fact, opposed to is the increasing monotony of life in a capitalist society. They want to make life more colourful, but do not realize that while the system remains as it is any improvement can, at best, be only tinkering with the machinery, benefiting some sections but never the whole of society.'

(Cohn-Bendit and Cohn-Bendit 1969: 27)

De Culturele Revolutie in Nederland is van stap tot stap geïnspireerd door ontwikkelingen in de Verenigde Staten, Frankrijk en Duitsland. De radicale studenten haalden hun denkbeelden, strijdmethoden en jargon uit het buitenland, zowel via tv als uit publicaties. De elite binnen de studentenbeweging heeft aan de buitenlandse voorbeelden zo goed als niets weten toe te voegen. Ook de machtselites in de linkse politieke sfeer zijn primair volgelingen geweest. Op hun beurt hebben de machtselites uit de gevestigde orde in ons land buitenlandse voorbeelden gevolgd. Toen machtselites in het buitenland tot repressieve tolerantie overgingen, in elk geval de aanvallen op de gevestigde orde serieus namen, hebben machthebbers in Nederland dit voorbeeld gevolgd.

Op enkele punten zijn Nederlandse machtselites de links-radicalen vernieuwers verder tegemoet gekomen dan in de Noord-Amerikaanse situatie gebruikelijk was. Wat dit betreft geef ik Kennedy gelijk. Kennedy vindt, dat ik in mijn boek Belinfante onjuist inschat. Volgens Kennedy was Belinfante redelijker dan de gemiddelde Nederlandse regent. Dat laatste ben ik met hem eens. Echter in zijn boek geeft Belinfante de denkbeelden van de opstandige studenten zodanig weer, dat uit zijn weergave wanbegrip blijkt. Denkbeelden over Sachzwang bijvoorbeeld, cruciaal in het denken van de opstandige studenten van toen, komen in de uiteenzettingen van Belinfante niet op een valide wijze op papier. Mijn argument is, dat zelfs een relatief redelijk regent als Belinfante niet bij machte was de redeneringen van de activisten onder de studenten zodanig op papier te zetten, dat de weergave valide was.

Terecht heeft Zahn (1984) wat de Duitse en Nederlandse machtselites betreft aan de orde gesteld, dat er grote verschillen waren. Bovendien was de afkeer van chaos in Duitsland sterker dan in Nederland, omdat de chaos in de crisis van de jaren dertig in Duitsland vele keren erger was geweest dan in Nederland. In Nederland was de reactie van vele gezagsdragers: 'democratisering is best, maar dan wel ordelijk en met behoud van kwaliteit'. Waarbij de gezagsdragers zich het recht voorbehielden om democratisering, ordelijk en kwaliteit zelf te definiëren. Kennedy heeft gelijk, wanneer hij constateert, dat vele Nederlandse gezagsdragers relatief snel concessies deden. Vaak wisten de gezagsdragers echter, dat zij via een achterdeur veel van de concessies later weer ongedaan konden maken. Een voorbeeld zijn tentamens en examens aan universiteiten. Naarmate raden verlaging van beoordelingsdrempels afdwongen, groeide het gebruik afgestudeerden bij sollicitaties een grondig examen af te nemen. Uiteindelijk heeft het uitbreken van de economische recessie in het midden van de jaren zeventig de ontwikkelingen aan de universiteiten afgestopt, waardoor een ver afglijden van de kwaliteit van onderzoek en onderwijs kon worden voorkomen.

Mijn conclusie is dat Kennedy de Culturele Revolutie in Nederland overtrokken geïnspireerd en succesvol weergeeft. Wat verfrissend lijkt, was primair navolging van hetgeen elders al bezig was. Het epicentrum van de Culturele Revolutie lag eerst alleen in de Verenigde Staten, later ook in Frankrijk en Duitsland. Nederland is alleen door naschokken getroffen.

4 Onderzoek naar generaties

Over de beginjaren van de Culturele Revolutie is weinig uit onderzoek bekend. De tweede helft van de veranderingsperiode daarentegen is op grote schaal in empirisch onderzoek vastgelegd. Immers rond 1970 begonnen sociologen en andere maatschappijwetenschappers op grote schaal surveys uit te voeren. Het beschikbaar zijn van deze onderzoeksuitkomsten legt verplichtingen op. Wie de Culturele Revolutie in Nederland bespreekt, kan moeilijk het grote onderzoek van Gadourek onbesproken laten (Gadourek 1982). Het onderzoek begon omstreeks 1970 en werd toegespitst op veranderingen in waardenoriëntaties. Gadourek liet in 1975 een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking interviewen en in 1977 werden dezelfde personen opnieuw ondervraagd. Gadourek constateerde een betrekkelijk grote mate van continuïteit in de waardenoriëntaties, maar ook enkele verschuivingen. Zijn data laten een geleidelijke afzwakking van rolnormen tot het midden van het decennium zien, en daarna een langzame omdraaiing van de trend naar een opnieuw strakker worden van de rolnormen, met name rond gezagsverhoudingen. Hij kon met andere woorden het einde van de Culturele Revolutie vanuit zijn data precies aangeven. Het wegvallen van het maatschappelijk draagvlak onder het anti-autoritaire kleuter- en hoger onderwijs valt op de voet te volgen. De omdraaiing van

trends was echter geen algemene ontwikkeling. Verzachting van seksuele normen bijvoorbeeld ging in de gehele periode gestadig door. Was het bijvoorbeeld ondenkbaar, dat ongehuwd samenwonende jongeren aan het begin van de jaren zeventig aan orthodox kerkelijk leven zouden deelnemen, aan het eind van het decennium was dit al grotendeels aanvaard. Gadourek ging onder andere ten aanzien van opvattingen over nationale verdediging na, in hoeverre zijn respondenten tekenen van generatieverschillen vertoonden. Hij concludeerde, dat zijn gegevens niet meer dan een zwak vermoeden van dergelijke verschillen rechtvaardigden. Winkels (1990) heeft de ontwikkeling van gezagsrelaties in het gezin en in het politiek bestel voor de jaren 1970-1985 nader onderzocht en concludeerde, dat vanaf het midden van de jaren zeventig verschillen tussen cohorten niet meer significant waren. Gadourek kwam bij een heranalyse van zijn data tot méér verschillen tussen generaties (Gadourek 1993).

Kennedy verwijst in zijn artikel kort naar Ingiehart, die onderzoek heeft verricht naar verschuiving in de richting van postmaterialistische waarden, onder andere in ons land. Het beeld krijgt echter pas reliëf, indien ook het onderzoek van Thomassen c.s. (1983), Felling c.s. (1983) en De Graaf (1985) in de beschouwing wordt betrokken. Zo heeft Felling aangetoond, dat het niet zozeer om de opkomst van postmaterialistische waardenoriëntaties als wel om de opkomst van een onburgerlijk waarden- en leefpatroon is gegaan. De Graaf en Evans (1993) constateren, dat het postmaterialisme van de jongeren verdwijnt, zodra voor onderwijsniveau wordt gecontroleerd. Zij laten echter onvermeld, dat de sterke toename van participatie in het hoger onderwijs, met name van meisjes, een kenmerk van de Culturele Revolutie is geweest. Het onburgerlijk leefpatroon kan meer aanhangers hebben gekregen doordat er meer hoger opgeleiden zijn gekomen en de kans op onburgerlijkheid onder hoger opgeleiden groot is.

Een historische beschouwing over de Culturele Revolutie, die ook verschuivingen in waardenoriëntaties behandelt, is niet volledig zonder vermelding van het analytisch probleem van het ontrafelen van age-, period- en cohorteffecten (APC-effecten). De politicoloog Crittenden (1962) meende aan de hand van waardenoriëntaties uit de formatieve periode uitspraken over politieke waarden en gedragingen later in de levensloop te kunnen doen. Zijn disciplinegenoot Cutler (1969) bestreed dit met het argument, dat na de formatieve jaren tal van periode-invloeden aan het werk geweest kunnen zijn. Het gevolg hiervan is, dat nooit betrouwbaar kan worden nagegaan, in hoeverre waardenoriëntaties later in de levensloop zijn terug te voeren op invloeden uit de formatieve jaren. Deze controverse is zo krachtig gebleken, dat in onze dagen nog sommige maatschappijwetenschappers het onderzoek naar generaties identiek achten aan het ontrafelen van APC-effecten en daarmee alle generatieonderzoek naar het rijk der onmogelijkheden verwijzen. Andere maatschappijwetenschappers wijzen op de mogelijkheid periode-effecten te isoleren door hen historisch te specificeren. Weer anderen voeren aan, dat verschillen tussen cohorten in de tijd kunnen worden opgespoord zonder dat periode-effecten geïsoleerd behoeven te worden

(overzicht: Becker 1997a). Kopzorgen over het APC-probleem kunnen historici niet worden bespaard.

5 Vergelijkende bestudering van continue en discontinue veranderingen en hun effecten

Kennedy werkt op meerdere plaatsen met de begrippen moderniteit, modernisering en individualisering. Hij omschrijft hen echter niet. Dus mogen wij aannemen, dat hij deze begrippen in hun meest gebruikelijke betekenis hanteert. Wat modernisering betreft gaat het dan om de ingrijpende veranderingen, die de Westerse wereld aan het eind van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw heeft doorge maakt. Daaronder vallen democratisering, industrialisering, verstedelijking, ontkerkelijking en individualisering. Aan de theorie van de individualisering kan de voorspelling worden ontleend, dat de verschillen tussen individuen zullen toenemen en wel rechtlijnig. De theorie moet tot voorspellingen van lineair toenemende differentiatie leiden, omdat zij anders onfalsificeerbaar zou worden. Aan de theorie mogen immers niet voorspellingen van zowel toenemende, als afnemende en stagnerende differentiëring worden toegeschreven, want in dat geval is de theorie evident onfalsificeerbaar. Verstaat men onder postmodernisering het verloop van de toenemende verschillen tussen individuen na de Culturele Revolutie, dan geldt ook hier, dat alleen voorspellingen van rechtlijnige toename van differentiatie geoorloofd zijn, op straffe van onfalsificeerbaarheid. Afwijkingen van de voorspelde rechtlijnig toenemende differentiaties kunnen het best met behulp van de generatietheorie worden voorspeld (o.a. Becker 1997a, c).

Zowel sociologen als historici zijn erop uit om hun onderzoeksvragen niet alleen beschrijvend maar ook verklarend te beantwoorden. Dan is het onvoldoende om – zoals Kennedy doet – te volstaan met verwijzingen naar postmoderniteit en soortgelijke begrippen. Overigens zijn sociologen ook gehouden tot het interpreteren van hun studieobjecten (Esser 1993). Nu is het niet noodzakelijk, dat elk onderzoek en elke beschouwing van een socioloog verklaren en interpreteren combineert. In researchprogramma's zijn taakverdelingen mogelijk, waarbij sommige onderzoekingen in verklaringen en andere in interpretaties uitmonden. Voor historici betekent het voorgaande, dat zij hun studieobject onrecht aandoen, indien zij in theoretische oriëntaties blijven steken.

Discussies over verklaringen blijven vruchteloos, indien geen duidelijkheid over de gehanteerde begrippen bestaat. Kennedy geeft niet aan, wat hij onder een generatie verstaat, doch uit zijn boek en artikel valt op te maken, dat hij het over historische generaties heeft. Ik omschrijf een historische generatie als: 'een categorie van tijdgenoten, die in haar gedrag effecten vertoont van één of enkele discontinue veranderingen, die haar leden tijdens hun formatieve periode hebben ondergaan.' De formatieve periode omvat de jaren, waarin jongeren voor het eerst min of meer zelfstandig

waarden en normen verwerven, en waarin zij belangrijke overgangen in de levensloop tot een goed einde moeten brengen (Becker 1997a).

Discontinue veranderingen, die één of meer landen in hun geheel raken, plegen effecten te hebben voor de kansen van al degenen, die deze trendbreuken in hun formatieve periode hebben ondergaan. Het gaat om mensen, die bepaalde problemen gemeenschappelijk hebben. De historicus Jaeger (1977) spreekt in dit verband van een 'probleem-gemeenschap'. Het lidmaatschap van een probleemgemeenschap houdt echter niet automatisch in, dat alle leden hun problemen op dezelfde wijze oplossen. De leden vormen dus niet tevens een 'probleemoplossings-gemeenschap'.

Een voorbeeld kan dit verduidelijken. Een economische crisis raakt de kansen van alle jongeren op de arbeidsmarkt, ongeacht hun milieu van herkomst of het inkomen van hun ouders. Alle jongeren missen bijvoorbeeld kansen op nieuwe werkkringen, die in het geval van een gunstiger economisch klimaat zouden zijn ontstaan. Bij het oplossen van de problemen komen wel verschillen tussen individuen in beeld. Kinderen van welgestelde ouders zullen vanuit het ouderlijk huis financiële steun ontvangen, waardoor zij de negatieve effecten van de economische crisis beter kunnen doorstaan dan kinderen, die deze steun niet ontvangen.

Binnen het begrip historische generatie is een onderscheid tussen algemene en partiële generaties van belang. Wanneer het om effecten van een discontinue verandering op tijdgenoten in één of meerdere landen gaat, wordt van een algemene historische generatie gesproken. Gaat het om effecten voor bepaalde categorieën van tijdgenoten binnen één of enkele landen, dan spreekt men van een partiële historische generatie (Spitzer 1973). Zo komen wij bijvoorbeeld een Verloren generatie van academici tegen.

Naar mijn oordeel is het gedrag van de jongeren in de jaren zestig in ons land vooral te verklaren als een effect van discontinue macroveranderingen in de VS, Frankrijk en Duitsland. De jongeren vormden een algemene historische generatie. Daarbinnen opereerden partiële historische generaties. Een verklaring van het ontstaan van de discontinue macroveranderingen in de VS valt buiten Kennedy's probleemstelling.

6 Terug naar Nieuw Babylon

De verdiensten van het boek en het artikel van Kennedy liggen in het beklemtonen van de discours als vormend element in de opkomst van de tegencultuur in de jaren zestig, het verduidelijken van verschillen tussen en binnen elites. Verder is van belang zijn uiteenzetting over de opkomst van de tegencultuur en het ontstaan van de generatiekloof.

Ik meen te hebben aangetoond, dat het onderbelichten van de tijdsvolgorde Kennedy heeft verleid tot het overschatten van de zelfstandigheid van de Culturele Revolutie in Nederland. Het epicentrum lag in het buitenland en de opstand in ons land was

grotendeels namaak. Provo heeft wereldwijd de aandacht getrokken, doch de uitstraling bleef beperkt. Zonder de internationale beweging zou Provo een incident zijn gebleven.

Verder blijf ik volhouden, dat historici zich niet kunnen onttrekken aan het feit, dat voor de jaren na 1970 op grote schaal gegevens uit empirisch onderzoek beschikbaar zijn. De aanwezigheid van bronnen mag een geschiedkundige niet koud laten. Worden bronnen buiten beschouwing gelaten, dan moeten daarvoor argumenten worden aangedragen.

Iets soortgelijks geldt voor theoretische verklaringen. Indien theorieën beschikbaar en toegepast zijn, leggen zij historici de verplichting op zich er rekenschap van te geven. Indien historici bepaalde antwoorden op waaromvragen onder de maat vinden, mogen zij deze buiten beschouwing laten. Mits de verwaarlozing beargumenteerd wordt.

Historici als Kennedy blijven eerstverantwoordelijken voor het geschiedkundig interpreteren van gebeurtenissen zoals de Culturele Revolutie en het plaatsen van de gebeurtenissen in een ruimer historisch kader. Daarbij is een gedachtewisseling onvermijdelijk, die effecten heeft voor de inhoud van ons collectief geheugen. Deze discours kent geen deadlines. De eindeloze jaren zestig zijn dan ook nog lang niet ten einde.

Geraadpleegde literatuur

- Arian, M. e.a. (red.) (1991) *Alles moest anders: Het on vervulde verlangen van een linkse generatie*. Amsterdam: Nijgh en Van Ditmar.
- Becker, H.A. (1992/1995) *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Becker, H.A. (1996) Generations and justice over time. In: *Social Justice Research* 9 (2) 185-198.
- Becker, H.A. (1997a) *Onderzoek naar generaties vroeger en nu*. Verschijnt in bundel geredigeerd door P. Luijkx en H. Righart. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Becker, H.A. (1997b) Tegenstellingen en conflicten tussen generaties. In: *Spiegel Historiael* 32 (5) 193-198.
- Becker, H.A. (1997c) *De toekomst van de verloren generatie*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Becker, H.A. en P.L.J. Hermkens (eds.) (1993) *Solidarity of generations: Demographic, economic and social change, and its consequences*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Becker, H.A., A. Felling, J. Peters en K. Sanders (1995) Cultureel conservatisme in Nederland in de jaren tachtig: De invloed van generatie en denominatie. In: *Mens en Maatschappij* 70 (4) 289-303.
- Becker, R. en H.-P. Blossfeld (1991) Cohort-specific effects of the expansion of the welfare state on job opportunities: A longitudinal analysis of three birth cohorts in the Federal Republic of Germany. In: *Sociologische Gids* XXXVIII: 261-284.
- Bertaux, D. (1990) Oral history approaches to an international social movement. In: E. Oysen (ed.), *Comparative methodology, theory and practice in international social research*. London: Sage, p. 151-171.
- Bude, H. (1995) *Das Altern einer Generation: Die Jahrgänge 1938-1948*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Cohn-Bendit, G. en D. Cohn-Bendit (1968/1969) *Obsolete communism: The left-wing alternative*. London: Penguin.
- Crittenden, J. (1962) Aging and party affiliation. In: *Public Opinion Quarterly*, 648-657.
- Cutler, N.E. (1969) Generation, maturation and party affiliation: A cohort analysis. In: *Public Opinion Quarterly*, 582-592.
- Deth, J.W. en E. Scarbrough (eds.) (1995) *The impact of values*. Oxford: Oxford University Press.
- Ellemers, J.E. (1981) The Netherlands in the sixties and seventies. In: *The Netherlands Journal of Sociology* 17: 113-135.
- Esser, H. (1993) *Soziologie: Allgemeine Grundlagen*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Felling, A., J. Peters en O. Schreuder (1983) *Burgerlijk en onburgerlijk Nederland: Een nationaal onderzoek naar waardenoriëntaties op de drempel van de jaren tachtig*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Gadourek, I. (1982) *Social change as redefinition of roles: A study of structural and causal relationships in The Netherlands of the 'seventies'*. Assen: Van Gorkum.
- Gadourek, I. (1993) Professor Becker's generatiethese: Een beschrijving aan de hand van attitudeschalen. in: P. Hermkens, A. Beekes en K. Sanders (red.), *Sturen tussen sociologie en beleid*. Amsterdam: Thesis Publishers, p. 121-147.
- Graaf, N.D. (1988) *Postmaterialism and the stratification process: An international comparison*. Utrecht: ISOR.
- Graaf, N.D. en G. Evans (1996) Why are the young more postmaterialist? A Cross-national analysis of individual and contextual influences on postmaterial values. In: *Comparative Political Studies*, 608-635.
- Gunn, K. (1995) *Regen*. Amsterdam: De Bezige Bij (vertaald uit het Engels).
- Hamon, H. en P. Rotman (1987) *Génération*. Paris: Editions du Seuil, twee delen.
- Hekma, G. (1990) Kermis in Amsterdam, of de cultuur van de seksuele revolutie. In: G. Hekma, B. van Stolk, B. van Heerikhuizen en B. Kruithof (red.), *Het verlies van onschuld: Seksualiteit in Nederland*. Groningen: Wolters-Noordhoff, p. 103-120.
- Hobsbawm, E. (1994) *Age of extremes: The short twentieth century 1914-1991*. London: Michael Joseph.
- Iedema, J., H.A. Becker en K. Sanders (1997) Transitions into independence: A comparison of cohorts born since 1930 in The Netherlands. In: *European Sociological Review* (ter perse).
- Inglehart, R. (1977) *The silent revolution: Changing values and political styles among western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1990) *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.
- Jaeger, H. (1977) Generationen in der Geschichte: Ueberlegungen zu einer umstrittenen Konzeption. In: *Geschichte und Gesellschaft*, 3 (4) 429-452.
- Kennedy, J.C. (1995) *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig*. Amsterdam: Boom.
- Lammers, C.J. (1970) *Studenten, politiek en universitaire democratie*. Rotterdam: Universitaire Pers Rotterdam.
- Peper, B. en W. Wolters (1970) *De lastige universiteit: Over democratisering en politisering van onderwijs en wetenschap*. Rotterdam: Universitaire Pers Rotterdam.
- Regtien, T. (1969) *Universiteiten in opstand: Europese achtergronden van de Nederlandse situatie*. Amsterdam: Van Gennep.
- Reich, C.A. (1970) *The greening of America*. New York: Random House.

- Righart, H. (1994) Op zoek naar het epicentrum van de jaren zestig. In: *Amsterdams Socio-logisch Tijdschrift* 20 (4) 3-22.
- Righart, H. (1995) *De eindeloze jaren zestig: Geschiedenis van een generatie-conflict*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Roszak, Th. (1968) *The making of a counter culture*. New York: Doubleday & Company.
- Sanders, K. and H.A. Becker (1994) The transition from education to work and social independence: A comparison between the United States, The Netherlands, West Germany, and the United Kingdom. In: *European Sociological Review* 10 (9) 135-154.
- Sayres, S., A. Stephanson, S. Aronowitz en F. Jameson (red.) (1984) *The 60s without apology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Schuyt, C.J.M. (1973) *Recht, orde en burgerlijke ongehoorzaamheid*. Rotterdam: Universitaire Pers Rotterdam.
- Spitzer, A.B. (1973) The historical problem of generations. In: *American Historical Review* 78: 1353-1385.
- Thomassen, J.J.A., F. Heunks, J.W. van Deth en E. Elsinga (1983) *De verstomde revolutie: Politieke opvattingen en gedragingen van Nederlandse burgers na de jaren zestig*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Winkels, J. (1990) *Gezag in Nederland 1970-1985: Een sociologisch onderzoek naar gezags-relaties in het gezin en in het politiek bestel*. Groningen (dissertatie).
- Zahn, E. (1984) *Das unbekannte Holland: Regenten, Rebellen und Reformatoren*. Berlin: Seidler Verlag.